

Kitap Tanıtımı

The Battle for God: A History of Fundamentalism

Karen Armstrong

The Random House Publishing, New York 2001, 435 s.

Halil Aydinalp

Dr., Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi

halilaydinalp@yahoo.com

İrlandalı bir ailenin çocuğu olarak İngiltere’de dünya gelen Armstrong ilk gençlik yıllarını Katolik bir rahibe olarak geçirmiş, daha sonraki dönemlerde önce Oxford’da İngiliz edebiyatıyla meşgul olmuş, sonra İngiltere’deki çeşitli televizyonlarda dini konulu programlara danışmanlık yapmıştır. Katolik kilisesinde yaşadıklarından hareketle, temelde, verilen skolastik eğitimi tenkit eden 1982’de kaleme aldığı *Through the Narrow Gate* isimli eseriyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle karşılaştırmalı dinler tarihi çalışmalarıyla adından söz ettiren Armstrong’un, yüzeysel sayılabilecek farklılıklar bir tarafa, bütün monoteist dinlerin özde aynı mesajı verdiği fikrini işlediği görülmektedir.¹ Kendisini formel dini sınırların

---

¹ Armstrong’un diğer eserleri için bkz: Hazreti Muhammed İslam Peygamberinin Biyografisi, Koridor Yayıncılık, 2005; Mitlerin Kısa Tarihi, Merkez Kitapçılık, 2006; İncil, Versus, 2008; Tanrının Tarihi, Ayraç Yayınları, 2008; *Through the Narrow Gate*, Macmillan, 1981; *The First Christian: Saint Paul's Impact on Christianity*, Pan, 1983; *The Gospel According to Woman: Christianity's Creation of the Sex War in the West*, Elm Tree Books, 1986; *Muhammad: A Biography of the Prophet*, HarperSanFrancisco, 1993; *In the Beginning: A New Interpretation of Genesis*, Ballantine Books, 1997; *Jerusalem: One City, Three Faiths*, Ballantine Books, 1997; Andrew Sung

ötesinde sadece monoteist olarak nitelendiren Armstrong'un 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, İslam konusunda Amerika ve Avrupa'da en çok müracaat edilen yazarlardan birisi haline geldiği görülmektedir. Çeşitli Müslüman kamuoyu önderleri tarafından da, kendisi, İslam'ın Batıdaki en nesnel yorumcularından birisi olarak kabul edilmektedir.

“Tanrı İçin Savaş: Köktencilik Tarihi” şeklinde Türkçeye tercüme edilebilecek eser giriş ve sonuç dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. “Eski Dünya ve Yenisi” isimli birinci bölümde Armstrong Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman toplumlarının 1492-1870 arası geçirdikleri değişim sürecini anlatmaktadır. Bu bölümde özellikle Yahudi ve Müslümanların modernleşme süreçlerinin, Hıristiyan dünya ile karşılaştırmalı bir biçimde verildiği görülmektedir. Eserin büyük parçasını oluşturan (135-365 sayfaları arası) “Köktencilik” başlıklı ikinci bölümü Armstrong, “Savaş Hatları (1870-1900)”, “Temeller (1900-1925)”, “Karşı Kültür (1925-1960)”, “Hareketlenme (1960-1974)”, “Hücum (1974-1979)” ve “Mağlubiyet (1979-1999)” alt başlıkları altında incelemektedir.

Bir monoteizm tarihçisi olan Karen Armstrong, *The Battle for God*'da tek tanrılı dinlerin tarihini açıklarken kullandığı yaklaşımı aynen devam ettirerek, köktencilik *mitos* ve *logos* karşıtlığı içinde açıklamaktadır. Köktencilik rasyonel terimlerle açıklanamayan ve hayata gerçek anlamını veren bir yapı olarak *mitos* ile akılçılık ve modern bilim anlamına gelen *logos* arasındaki bütünlüğü yeniden yakalama çabası olarak yorumlanmaktadır. “Bilimsel rasyonalizme dayanan bir toplumun merkezindeki boşluğu doldurma teşebbüsü” olarak köktencilik, Armstrong'a göre, kutsal dışı olana öfkeli, dışlayıcı, tahrip edici ve hatta öldüren bir ideolojiye dayanarak, hayatı yeniden kutsallaştırma sürecinin adı olmaktadır.

İsrail Yahudi köktencilik, Amerikan Protestan köktencilik, İran ve Mısır örneklerinden hareketle Müslüman köktencilikine odaklanarak, mitosun logosa karşı verdiği küresel cevabı tarihsel bağlam içinde tasvir etmeye çalışan Armstrong, genel olarak köktencilik, “öncelikle Batı'da ortaya çıkmış, daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde de benzer özelliklerle kendini göstermiş bilimsel ve

---

Park ve Frederick W. Schmidt ile birlikte, *The Changing Face of God*, Morehouse Publishing, 2000; *Holy War: The Crusades and Their Impact on Today's World*, Anchor Books, 2001; *Islam: A Short History*, Modern Library, 2002; *Buddha*, Lipper/Penguin, 2004; *The Spiral Staircase: My Climb Out of Darkness*, Anchor Books, 2005; *A Short History of Myth*, Canongate, 2006; *Muhammad: A Prophet for Our Time*, Atlas Books/HarperCollins, 2006; *The Great Transformation: The Beginning of Our Religious Traditions*, Knopf Publishing Group, 2007; *The Bible: A Biography*, Atlantic Monthly Press, 2007.

seküler dünyaya karşı bir reaksiyon” şeklinde tanımlamaktadır. Temel varsayımları itibariyle, geçmişten bütünüyle farklı ve yerleşik kurumları derinden sarsan bir medeniyet projesi arayışı içinde olan köktencilik çağdaşlaşma süreci içinde bir doku uyumsuzluğu olarak okunmaktadır. Modernizmin alt üst ettiği değerler dünyası içinde, herkes dini geleneğini yeniden değerlendirmeye zorlanırken, bu yeniden değerlendirme ya da okuma içinde köktenciler de kendi tarzlarını ortaya koymaktadırlar. Bu süreçte, köktencilik-modernite ilişkisi “benzerlikler içinde farklılıklar” şeklinde bir ilişki olup (symbiotic) bilimsel akılcılık reddedilirken rasyonel dünyadan bütünüyle de yüz çevrilmemektedir.

Din ve bilim arasındaki tarihsel gerilimlere değinen Armstrong; Newton, Pascal, Descart, Hoppes, Nietzsche, Satre ve Albert Camus çizgisinde yaşanan gelgitler içinde, sonunda “tanrının öldürüldüğünü” ifade etmektedir. “[R]asyonel logos, deneysel sorgulamanın sınırlarının ötesinde yatan nihâi anlam sorusuna hitap edemez” diyen Armstrong, kutsal arayışının aşırı biçimlerini, modern dünyanın kalbindeki yalnızlık ve savaflara dikkat çekerek kitlesel katliamlarla şekillenen “modern olma” ekseninde açıklamaktadır.² Din ve bilim arasındaki gerilimin gölgesinde, Armstrong, köktencilik üreten sosyal zemini, “seküler ve dindar olarak bölünmüş” ikili bir yapı olarak tasvir etmektedir. Aynı ülkede âdeta birbirinin dilini konuşmayan iki topluluk görüntüsü içinde, kutsal ya da kutsal dışı saygı atfedilen değerlerdeki farklılık, norm farklılığını da beraberinde getirmektedir. Referans çerçeveleri farklı, birbirlerine barış nazarıyla bakmayan bireylerden müteşekkil bir yapı olarak bu toplum, potansiyel olarak bir korku, şiddet ve savaş toplumdur. Böyle bir sosyal çerçevede, bütün anlamları içinde modern kazanımlar ve teknolojik imkânlara rağmen, insanlar kendilerine “yol” olarak yine dindarlığı seçerken “inançlarını yeni biçimlerde geliştirmeye” çalışmaktadırlar. Dinin yeniden radikal keşfi, ondaki “mistik yönü” zedelemektedir; nitekim köktenciler “dinlerinin mitosunu hem kendi dogmalarının bilimsel doğru olduğunda ısrar ederek, hem de kendi karmaşık mitolojilerini temel ideoloji haline getirerek ‘logos’a çevirmektedirler.”³

1492 sonrası İslam dünyasının genel bir tahlilini yapmaya çalışan Armstrong, özellikle günümüz köktenci hareketleriyle ilişkilendirilen İran, Mısır ve Suudi Arabistan kültür havzalarının sosyal ve siyasal bir çözümlemesini sunmaktadır. Bu çerçevede, İbn Teymiyye, Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Muhammed İbn Suud isimleri üzerinde durmaktadır ve özellikle İran

---

² a.g.e., s. 365.

³ a.g.e., s. 366.

merkezli Şii İslam anlayışı konusunda detaylı sayılabilecek bilgiler vermektedir. Büyük güçlerin düşüşe geçtiği bir dönemde, İslam dünyasında yaşanan bölünmelerin yarattığı çatışmalara dikkat çeken Armstrong, analizlerini, İslam dünyasının çağdaşlaşma karşısındaki refleksi üzerine kurmaktadır. “Çağdaşlaşma, Avrupa ve Amerikan Hıristiyanlığı için kolay olmazken, Yahudi ve İslam dünyası için daha problemli olmuştur” diyerek “Müslümanların Batı medeniyetini bir işgal gücü, sömürü ve yabancı hükümlerliği” şeklinde tecrübe ettiklerine dikkat çekmektedir.⁴ Batı’da olduğu gibi, İslam dünyasında da köktencilik çağdaşlaşma problemidir; fakat Batı’da modernleşme yenilik ve gelişme anlamına gelirken Mısır ve İran’da bağımlılık ve taklit olarak telakki edilmiştir. Bu durum, modern olmanın anlamını bütünüyle değiştirmiş ve çağdaşlaşmanın yanlış araçlarla doğru arama olarak görülmesine sebep olmuştur.

Armstrong, analizlerinin sonunda, köktencilüğün anlamı üzerinde iki genel sonuca işaret ederken, köktencilüğün önlenmesiyle ilgili kaçınılması gereken iki hususa da dikkat çekmektedir. Köktenci hareketlerin “gerçekte ne anlama geldiği daha tarafsız ve adil değerlendirilmelidir” diyen Armstrong, ilk olarak bu fikrî yapının bir korku ikliminde kökleşmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Modern dünyayı tanrısız, anlamını yitirmiş, hatta şeytânî olarak algılayan köktenci hareketler, kendilerini yok edeceğine inandıkları seküler düzen karşısında, korku güdüsüyle hareket etmektedirler. İkinci sonuç, bu hareketlerin geçmişe geri dönme özleminde olan arkaik hareketler değil; “modern, yenilikçi ve yenileştirici” olmalarıdır. Köktenci felsefe aslında Müslümanları modernleştirmek istemektedir; ancak bunu kendilerine yabancı olarak gördükleri bir dünyanın kavramlarıyla değil, kendi kültür havzalarının potansiyelini kullanarak İslâmî bir düzenlemeyle gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda, Armstrong tarafından köktencilik “modernizmi kutsal tutkusu içinde yeniden kurma teşebbüsü” olarak yorumlanmaktadır.⁵

“Tarih, aynı zamanda, köktencilığı basitçe bastırma teşebbüslerinin onu daha da aşırılaştıracağını göstermiştir” diyen Armstrong, köktenci fikirleri önlemede “baskı ve zorlamanın açıkça yanlış cevap” olduğunu ifade etmektedir. Baskı ve zorlamanın yanında, köktenci hareketleri olduğu gibi kabul edip kendileriyle işbirliği yapmanın da istenilen sonuçlar vermediğini söylemektedir. Nitekim “Enver Sedat, Mısır’da Müslüman Kardeşler ve Cemaat-i İslâmî ile otoritesinin meşruiyeti adına yaptığı işbirliğini canıyla ödemiştir” diyen Armstrong, aynı şekilde, İsrail’de FKÖ’nün gücünü kırmak için

---

⁴ a.g.e., s. 127.

⁵ a.g.e., s. 370.

Hamas'ın desteklenmesinin, ilerleyen dönemde İsrail'in başına trajik olaylar açtığını ifade etmektedir.

The Battle for God, köktencilik teorileriyle ilgilenen okurlar için özellikle iki yönüyle özgünlüğünü korumaktadır. Konu, öncelikle, diğer pek çok çalışmanın aksine, geniş bir tarihsel perspektif içinde ele alınmaktadır. Bu anlamda, Armstrong, köktencilik 1492 sonrası dönemde üç dini geleneğin geçirdiği değişim sürecinin bir parçası olarak sunmaktadır. Bu süreç içinde özellikle 1870 sonrası modernleşme çabaları çok geniş biçimde analiz edilmektedir. Diğer taftan, *The Battle for God*, sadece Yahudi, Hıristiyan ya da Müslüman köktenciliklerine odaklanan araştırmalar karşısında üç dini geleneği karşılaştırmalı bir biçimde incelemesiyle de özgünlüğünü korumaktadır. Armstrong, tek tanrılı dinlerde köktencilik kök benzerliklerini gözler önüne sererken modernizmin materyalist yorumu karşısında farklı dini geleneklerin nasıl benzer tepkiler ortaya koyduklarını çarpıcı biçimde göstermektedir. Etnografik, istatistik ve tarihi karşılaştırma metotlarından özellikle tarihi karşılaştırmanın başarılı bir örneğini veren *The Battle for God*, aynı zamanda, Armstrong'un sentezciliğinin gücünü gösteren bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam dünyasındaki çağdaşlaşma çabalarıyla ilgili değerlendirmelerinde, Armstrong'un, 1894-1927 arasında Anadolu'daki Rum ve Ermeni nüfusun Osmanlılar tarafından sınır dışı ya da katledildiği ve özellikle Ermenilerin toplu katliama uğratıldığı iddialarına yer vermesi, eserde, Türk okuyucuyu rahatsız eden temel nokta olmaktadır. Burjuvazinin yaklaşık % 90'ını oluşturduğunu ileri sürdüğü Rum ve Ermenilerin sınır dışı edildiğini, kovulduğunu, ya da kitlesel katliama maruz kaldığını ifade eden Armstrong'un, bu dönemde gerçekleşen hadiseleri genel bir savaş ve çatışma bağlamı dışında yorumladığı ve Ermeni diasporasının görüşlerini yansıtan bir yaklaşım ortaya koyduğu dikkat çekmektedir. Ermeni komitelerinin gönüllü birlikler kurarak Rus işgal güçleriyle birlikte Doğu Anadolu'da karışıklık çıkarmaları ve sivil halka saldırımları üzerine, savaş şartları içinde 1915'de alınan Tehcir kanununa dayalı, önce savaş sahasına yakın Ermeniler olmak üzere kabilelerin hangi güzergâhtan gideceği ve toplanma mahallerinin önceden tespit edildiği mecburi iskân politikasını görmezlikten gelmektedir. Kitabın genel teziyle doğrudan ilgili olmayan bu konunun uzmanlık alanı Orta Doğu'daki nasyonalist ve fundamentalist hareketler olan bir isme dayandırılması ayrıca dikkat çekici olmaktadır.⁶

Hacimli sayılabilecek eserler kategorisine giren *The Battle for God*, dil açısından Armstrong'un kendine özgü tarzını yansıtmakta

---

⁶ Bkz: *a.g.e.*, s. 191.

olup akıcı ve rahat okunabilen bir eser olarak nitelendirilebilir. Ayrıca konunun çok sayıda dipnotla beslenmesi, köktencilikle ilgili daha ileri okumalar yapacaklar için yol gösterici olmaktadır. Eser, özellikle, dini köktencilik problemini tarihi ve karşılaştırmalı olarak okumak isteyen Türk okur ve araştırmacılar için yol gösterici olacaktır.